

AART G. BROEK

DE TERREUR VAN
SCHAAMTE

BRANDSTOF VOOR AGRESSIE

ESSAY

IN DEKIET-11111

INHOUDSOPGAVE

1	FATAAL HARDHANDIG	9
2	GEWOON STEKEN	21
3	MACHOMANCO'S	35
4	KRUITVAT	49
5	SCHAAMTE LOZEN	81
6	EENVOUDIGWEG	99
7	ONBESCHAAMD	113
8	RESPECT	119

NOTEN 125

LITERATUUR 165

REGISTER 183

toegeschoven door Jan E. Post (Katwijk)

Amici mores noveris non oderis.

'Na enkele tellen lieten de bandieten mij voor dood liggen. Ik hoorde ze weggrennen. Eén echter aarzelde. Hij plaatste zijn voet op mijn slaap en ging er eenmaal met zijn volle gewicht op staan. Ik had hem niets misdaan en toch, uit wreedheid, verlangde hij over mij heen te lopen. Ik voelde dat er iets kapotging. Het leek of er bloed vanuit mijn neus mijn rechteroog in stroomde. Ik knipperde om het schoon te wassen. Een waas trok langs, waarin de laatste schimmen verdwenen. Ik proefde achter in mijn keel een zilte stroom, alsof ik vanbinnen hilde. Eén tel slechts, voor ook mijn reuk door het zoute bloed werd aangetast, sloeg van de schoen een geur van oude vriendschap.'

Arthur Japin, *De zwarte met het witte hart.*

Amsterdam, 1997, p. 209.

'Fair is foul, and foul is fair:

Hover through the fog and filthy air.'

William Shakespeare, *Macbeth*, [ca. 1608], I, I.

I FATAAL HARDHANDIG

*Ora laman lanta kabes
balia bòltu bringa
dal den baranka,
spat den skuma salgá sangrá...
den su furia mi ke ta.
[...]*

*Wanneer de zee haar hoofd opheft,
rolt en kolkt en knokt,
tegen de rotsen ramt,
bloedend tot zilt schuim uiteenspat...
dan wil ik in haar woede wonen.*

Jopi Hart, 'Laman', *Entrega*.
Willemstad, Curaçao, 2000, p. 76.¹

Ten tijde van de verkiezingen voor de Tweede Kamer, in het najaar van 2006, liet de politicus Geert Wilders zich veelvuldig met grote weerzin uit over de islam en de toenemende islamisering van de Nederlandse samenleving. Wilders kan spraakmakende politici als Pim Fortuyn en Ayaan Hirsi Ali tot zijn voorgangers rekenen.² Zij lieten zich al eerder bijzonder kritisch uit over de invloed van de islam en de aanhangers ervan. Toch zorgde een interview met *de Volkskrant* nog voor de nodige ophef.³ Met name

Wilders' boosaardige gedachte dat er in Nederland sprake is van een 'tsunami van islamisering' leverde felle kritiek van collega-politici op. De opmerking zou de islamitische bevolkingsgroep geen recht doen en de integratie van deze – inmiddels ruim een miljoen – mensen in de Nederlandse samenleving alleen maar bemoeilijken.

In het interview legde Wilders tevens nadrukkelijk een verband tussen de islam en criminaliteit. De islamitische godsdienst is de oorzaak van misdadig handelen. 'De cijfers tonen dat aan,' zo stelde Wilders. 'Eén op de vijf Marokkaanse jongeren staat als verdachte bij de politie geregistreerd. Hun gedrag vloeit voort uit hun religie en cultuur. Je kunt dat niet los van elkaar zien. [...] de islam is een gewelddadige religie. Islam betekent *onderwerping* en bekering van niet-moslims. Die interpretatie geldt in de huiskamers van die probleemjongeren, in de moskeeën. Het zit in die gemeenschap zelf.'

Het oorzakelijk verband tussen religie en geweld deed vervolgens onder anderen een wetenschapper in de pen klimmen. De antropoloog/criminoloog Werdmölder tikte enkele dagen later Wilders op de vingers. Het is buitenissig, zo meende Werdmölder in *de Volkskrant*⁴, om een dergelijk verband tussen religie en misdadig handelen te leggen. Er is geen grond voor een dergelijke stelling. Hij kan zich op eigen onderzoek baseren, ondergebracht in *Marokkaanse lieverdjes* (2005), en stelde dan ook onomwonden in zijn artikel:

‘Bij heel veel misdrijven die door moslimjongeren worden gepleegd, speelt religie nauwelijks een rol. De zich agressief gedragende Marokkaanse jongeren die in het [Amsterdamse] De Mirandabad het werk van [medische] hulpverleners [na een ongeval] onmogelijk maakten, beriepen zich niet op religieuze overwegingen. De Marokkaanse jongens in Gouda die een jongen tijdens het krantenlopen zijn folders afhandig maakten en hem vervolgens in elkaar sloegen, deden dit niet vanuit hun geloof. En de Marokkaanse jongens die een Nederlands jongetje op school dwongen op zijn knieën de schoenen af te likken en te poetsen, hadden ook niets met hun geloof.’

Politici als Wilders hebben het volledig bij het verkeerde eind, zo besliste Werdmölder, ‘[h]et criminele, intolerante en aanstootgevende gedrag komt niet voort uit de islam, het heeft vooral een etnische oorsprong’. Het is niet de religieuze maar de etnische achtergrond die van doorslaggevend belang zou zijn. De etniciteit die Werdmölder verantwoordelijk houdt voor het gesignaleerde geweld, is de ‘krijgscultuur van met elkaar rivaliserende stammen’ in het Atlasgebergte in Marokko. Daar komen de ouders van de uiterst problematische Marokkaanse jongeren tenslotte vandaan en die zouden een onweerstaanbaar stempel op hun kinderen drukken.

Die tribale krijgscultuur zou zich kenmerken door mannelijke deugden als het tonen van moed, het

verdedigen van eer en afdwingen van respect, een krachtig normbesef, autoritair en martiaal optreden, een bijzondere sensitiviteit voor krenking en een sterke achterdocht naar buitenstaanders van de eigen groep. Wanneer je opvoeding gevoed wordt door deze elementen van een tribale krijgscultuur, dan zou er een sterk verhoogde kans zijn dat de jonge mannen botsen met de Nederlandse cultuur. Deze cultuur achter de dijken aan de Noordzee wordt gekenmerkt door, in Werdmölders woorden, 'zelfbeheersing, onderling vertrouwen en tolerantie' en met omgangsvormen die als 'feminien, laf en slap' kunnen worden ervaren.

Die verhoogde kans op een gewelddadig botsen geldt, zo benadrukt Werdmölder, niet voor alle Marokkaanse jongeren. Vervolgens wijst hij op het gegeven dat het voornamelijk om jongeren gaat die een uitgesproken gemankeerde opvoeding hebben gekregen. Het gaat om jongeren 'met wie thuis is gerommeld' of 'met een huistiran als vader en een veel te toegeeflijke moeder'.

Helpt de wetenschapper ons de Marokkaanse crimineel beter te begrijpen dan de politicus? De etnische achtergrond van de criminele jonge mannen zo een dominante rol laten spelen, zoals de wetenschapper doet, in plaats van de religie, zoals de politicus doet, brengt ons vooralsnog geen stap verder. Enigszins gechargeerd kan gesteld worden: het is lood om oud ijzer.

Een opmerkelijk grote groep Curaçaose jongeren doet in gewelddadige agressiviteit niet onder voor de Marokkaanse jongeren. Curaçao heeft die tribale krijgscultuur echter nooit gekend. De bewoners zijn rooms-katholiek en stellig geen aanhangers van de islam. Desalniettemin is een specifieke groep eilandbewoners fataal hardhandig en uitgesproken moorddadig.

De Amsterdams commissaris Nordholt vroeg in 1993, als eerste, nadrukkelijk aandacht voor het buitenproportioneel hoge aantal Curaçaose jongeren bij crimineel handelen én voor het niet minder uitzonderlijk gewelddadige karakter van bepaalde delicten. Hoewel zijn bevindingen de nodige nuancering behoefden, meende hij met recht op een probleem te zijn gestuit dat niet zou kunnen worden opgelost met het bijbouwen van cellen in Nederland of op Curaçao. Hij voorspelde de noodzaak van een omvangrijke investering in werk, onderwijs en huisvesting, om nog maar te zwijgen over investeringen van andere aard.

Inmiddels zijn we ruim tien jaar verder en is onze kennis van de problematiek en van de aanstichters en slachtoffers ervan, aanmerkelijk uitgebreid. Bij onderzoek werden veel meer velden meegenomen dan Nordholt aanvankelijk in gedachten had: de delinquente jongeren zelf, grotendeels van het mannelijk geslacht, hun gezinssituatie, hun familie- en vriendenbanden of juist het ontbreken ervan, percentages en aard van het feitelijke delict, de aard en

percentages van recidive zijn, met nog tal van andere aspecten, gedetailleerd in kaart gebracht. Beleid en handelen zijn aan- en bijgestuurd door kennis en inzichten die er vijftien jaar terug nog niet waren. Hiermee is overigens niet gezegd dat alle onderzoekers en beleidsmakers het hartgrondig met elkaar eens zijn. Integendeel, de hoogleraar criminologie Bovenkerk constateert onomwonden: 'Het wetenschappelijk onderzoek naar deze kwestie [van criminaliteit onder immigranten en etnische minderheden] is omvangrijk en gevarieerd. Er bestaat nochtans allerminst eenstemmigheid over de oorzaken van het probleem.' (Bovenkerk 2003A: 29.)

Wat het relatief gewelddadige handelen in de hand werkt en waarom in bepaalde groepen meer dan in andere, zijn ingewikkelde zaken gebleken, waarop zeer moeilijk grip is te krijgen. De betrokkenheid van de jongeren, het recidiveren en de gewelddadige aard van delicten zijn er niet minder op geworden in de afgelopen tien, vijftien jaar. Integendeel, recente gegevens maken concreet kenbaar dat de problematiek alleen maar is verscherpt, waarmee overeenkomstige resultaten van eerder onderzoek worden bevestigd⁵. Onder Curaçaose evenals onder Marokkaanse jonge mannen bevinden zich zeer veel daders van uitgesproken gewelddadige delicten. De maatschappelijke eis om daadkrachtig het hoofd te bieden aan deze problematische materie is onvermijdelijk alleen maar toegenomen. Oplossingen worden met politieke verve de arena ingeworpen. Die variëren

van opsluiten van allochtone criminelen in werkkampen tot terugsturen naar het eiland van herkomst. Bij preventie wordt gesproken over begeleiding van gezinnen nog vóór er kinderen komen, tot aan een gedwongen 'prikpil' om sowieso geen kinderen meer te krijgen. Opvattingen over de effectiviteit van een bepaalde aanpak blijken vooral te zijn ingegeven door intuïtie en vermoedens in plaats van door wetenschappelijk verkregen inzichten en objectivering.⁶

Aan veronderstelde oplossingen wordt door uiteenlopende organisaties met niet minder verve vorm en inhoud gegeven – in ieder geval op papier en stevast in projecten die na enkele jaren weer worden opgeheven. De resultaten blijven zeer bescheiden en zijn niet zonder meer gegarandeerd. 'Volgens de meeste (lokale) bestuurders en politiemensen,' zo concludeerde Bovenkerk (2003B: 193) voor de Curaçaose groep, 'leveren alle maatregelen van criminele politiek die aan beide zijden van de oceaan tegen deze trans-Atlantische misdadigheid worden ontwikkeld, slechts gedeeltelijke (en dan nog moeilijk meetbare) succesjes op, terwijl het probleem intussen in omvang en ernst toeneemt.' Deze constatering kan vooralsnog niet worden tegengesproken.

Nordholt is inmiddels met pensioen maar bij tijd en wijle niet minder betrokken. Hij heeft het optimisme dat er ooit nog was, wel laten varen: 'Ik vrees dat de Antilliaanse problematiek zoals die er nu ligt

en met de manier waarop wij ermee bezig zijn, nage-
noeg onoplosbaar is.⁷ Een kleine tien jaar eerder had
ook Van Hulst in een omvangrijke studie naar de
Curaçaose volksklasse in de Nederlandse samenle-
ving op verschillende punten moeten concluderen
dat een oplossing niet voor het oprapen ligt en al he-
lemaal niet gemakkelijk te realiseren is. Zijn studie
kreeg niet voor niets de titel mee *Morgen bloeit het
diabaas*: '[...] diabaas [is] niets anders dan een oude
benaming voor het basalt, duizend meter dik, waar-
uit het grootste deel van de [Curaçaose] bodem be-
staat. Bloemen bloeien, diabaas bloeit niet. Diabaas
kan niet bloeien.' (Van Hulst 1997: 316.) Alleen onder
omstandigheden van uitzonderlijk hevige en lang-
durige regenval wil het diabaas zorgen voor kleur-
rijke bloemen in de taaie begroeiing. Nadien heeft
Van Hulst meerdere malen zijn overtuiging uitge-
dragen, dat 'geen snelle recepten' verwacht mogen
worden⁸. De problematiek zou, zo verdedigt hij keer
op keer, te omvangrijk zijn en te complex om anders-
zins te mogen verwachten.

De tribale etniciteit uit het Atlasgebergte, al dan
niet gehuisvest in Amsterdam of Gouda of welke
gemeente dan ook, is niet gericht op het molesteren
van een vrouwelijke arts die een gewond geraakte
jongen wil helpen, zoals in het De Mirandabad ge-
beurde. Die tribale cultuur is ook niet gericht op het
willekeurig afranselen van een folderende jongen of
het dwingen van een schooljochie schoenzolen te

likken. De Afro-Curaçaose cultuur, al dan niet gehuisvest in Den Helder of Dordrecht of Tilburg of welke Antillengemeente dan ook, kent geen traditie van 'Ik steek gewoon, ik heb nooit spijt'. Zo hoort het ook de Nederlandse 'feminiene, laffe en slappe' sociale code niet toe om je vrouw te meppen, met donkere bloeduitstorting en opengescheurde wenkbrauwen tot gevolg. Het huiselijk geweld dat Néederlandse mannen hun vrouwen en hun kinderen aandoen, loopt echter wél de spuigaten uit.

De vraag waar dit excessief agressieve geweld vandaan komt, laat zich niet afdoende verklaren door een exclusief beroep te doen op dominante kenmerken van Marokkaanse, Curaçaose of Hollandse etniciteit. De verklaring wordt evenmin voldoende aangescherpt door die etniciteit te laten aansturen door religie of tribale mannelijkheid of polderlafheid. Die diagnose verzelfstandigt cultuurelementen tot de keu die mensen als de gekleurde maar emotieloze ballen in het snookerspel wegschiet het duistere gat van misdaad en geweld in.

Het loont om agressie eens te bekijken op enige afstand van een specifieke religieuze, etnische, culturele en/of sociale context. Het werkt verhelderend om geweld niet op voorhand te *culturaliseren*. Bij een dergelijke exotiserende instap speelt de behavioristische gedachte nog steeds een sturende rol. Die stelt dat de sociaal-culturele omgeving waarin we geboren werden en opgroeiden de *oorsprong* van ons

handelen is, terwijl we zouden moeten inzien dat die omgeving een *vormende* factor te midden van andere substantiële invloeden is. Dit is geen arbitrair onderscheid maar helpt ons de emotionele en cognitieve complexiteit van ons handelen steeds voor ogen te houden.⁹

In ons gevoelshuishouden lijken wij, dwars door alle culturen heen, veel meer op elkaar dan wij willen onderkennen. Sociale processen zijn, dwars door alle culturen heen, ook niet zo verschillend als wij menen en verwachten. Die tonen juist grote overeenkomsten. Om deze 'menselijke universalialia' te onderkennen, behoeven we geen bijzonder abstractieniveau op te stappen noch de complexiteit van het samenleven roekeloos te reduceren.¹⁰

We komen niet op de wereld als onbeschreven blanke bladzijden waarop onze directe omgeving met elegant schoonschrift of juist met venijnige krassen het leven voor ieder weer even uniek tekent. De geciteerde politicus en wetenschapper laten een specifieke culturele omgeving een wel heel determinerende invloed uitoefenen op de verklaring van (gewelddadig) gedrag. Zij zijn in dit cultuurdeterminisme stellig geen uitzondering.¹¹ Als ons individuele handelen echter zo beslissend zou worden gekneed door de directe sociaal-culturele omgeving waarin wij opgroeiden, dan zou die invloed ongetwijfeld ook een stuk gemakkelijker bij te stellen zijn – zowel in ons voordeel als, zo benadrukt de evolutionair psycholoog Pinker (2002: 54-5), in ons nadeel.

Daarenboven zijn wij zelden nog uitsluitend actoren in een afgesloten cultuur, maar draaien we mee in een wirwar van culturele en sociale sferen. Wij zijn vervolgens geen vloeiblad dat de inkt van onze wisselende omgeving karakterloos opslokt.

Kortom, we kijken verkeerd en daardoor zien we opmerkelijke aangelegenheden over het hoofd. Er dobbert, bij wijze van spreken, sowieso één drijfveer voor redeloos geweld als een vergeten boei buitengaats. In ieder geval in één specifiek opzicht is de analyse van de geweldsproblematiek tot nu toe ontoereikend geweest: *de feitelijke kenmerken en de reikwijdte van (geloochende) schaamte en de bijkomende gedrags- en gevoelsaspecten worden niet gekend en worden zodoende niet als belangwekkende factor bij geweld ónderkend*. Bij onderzoek ligt het accent te veel op de (allochtone) cultuur en onverantwoord weinig op de 'autochtone' menselijke natuur. Alleen wanneer wij ons bewust zijn van de instincten die ons aansturen, zullen wij in staat zijn om die op maatschappelijk en persoonlijk verantwoorde wijze te stroomlijnen.¹²

Wanneer de diagnose niet deugt, zal de remedie sowieso ontoereikend blijken. De consequenties van de tekortkoming zijn dan ook indringend. Met kennis van en inzichten in *schaamte*, meer in het bijzonder *schaamte die niet als zodanig wordt onderkend*, de zogenaamde *geloochende schaamte*¹³, ontwikkelt zich een vademecum voor gewelddadig han-

delen, waar we iets mee kunnen. Dit is een vademecum in dubbele zin. Enerzijds geeft de kennis over geloochende schaamte en aanverwante zaken een verklaringsgrond voor excessief gewelddadig handelen (een criminogene factor, in vaktermen). Die kennis zal anderzijds een tastbare handreiking blijken te zijn voor vormen van interveniërend handelen ten behoeve van (potentiële) daders om uitbarstingen van geweld te voorkomen. In dit essay zal het vademecum de eerstgenoemde invulling krijgen.

Het schaamtefenomeen mag niet of nauwelijks onderkend worden, in het onderzoek dat de afgelopen jaren werd verricht, wordt wél deugdelijk materiaal gepresenteerd waaruit gedrag is te distilleren dat door schaamte wordt aangestuurd. Juist dát pijnlijke gevoelens leidt tot geweld. In het volgende hoofdstuk wordt vooraleerst in het onderzoeksmateriaal gedoken, waarin de Afro-Curaçaose geweldplegers onder de loep worden genomen.